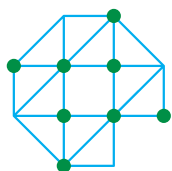

Werkpakket

Proeftuin Blended onderwijs (vorm)geven

Professionaliseringsaanpak voor docenten
in het hoger onderwijs

Versnellingsplan
Onderwijsinnovatie
met ICT

 docentprofessionalisering

Werkpakket

Proeftuin Blended onderwijs (vorm)geven

Professionaliseringsaanpak voor docenten
in het hoger onderwijs

Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT

Zone Faciliteren en professionaliseren van docenten
www.versnellingsplan.nl

Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT

Met medewerking van

Annemarie van den Broek, Fontys
Carolien Kamphuis, Radboud Universiteit
Christine Kemmeren, Saxion Hogeschool
Judith Vennix, Hogeschool Rotterdam
Iwan Wopereis, Open Universiteit
Marlies ter Beek, Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT
Dorien Hopster-den Otter, Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT
Egbert Neels, Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT

December 2020

N.B.

Omwille van de leesbaarheid wordt bij het verwijzen naar deelnemers aan de proeftuin gebruik gemaakt van 'de docent'. Dit kan men echter ook interpreteren als de rol die een deelnemer heeft, zoals 'de onderwijsontwerper' of 'de ICTO-medewerker'. Ook wordt er in de tekst gebruik gemaakt van 'hij' en 'zijn'. Waar 'hij' of 'zijn' staat, kan uiteraard ook 'zij' of 'haar' worden gelezen.

Op deze uitgave is de Creative Commons Naamsvermelding 4.0-licentie van toepassing. Maak bij gebruik van dit werk vermelding van de volgende referentie: Zone Faciliteren en professionaliseren van docenten (2020). Werkpakket Proeftuin Blended onderwijs (vorm)geven. Utrecht: Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT.

Inhoudsopgave

Achtergrond	5
Doel	5
– Inhoudelijke verantwoording	6
– Doelgroep	8
– Randvoorwaarden	8
Werkwijze in de praktijk	11
Leerdoelen	11
Vorm	12
Inhoud en opzet	13
Evaluatie	15
Referenties	17
Materialen	19

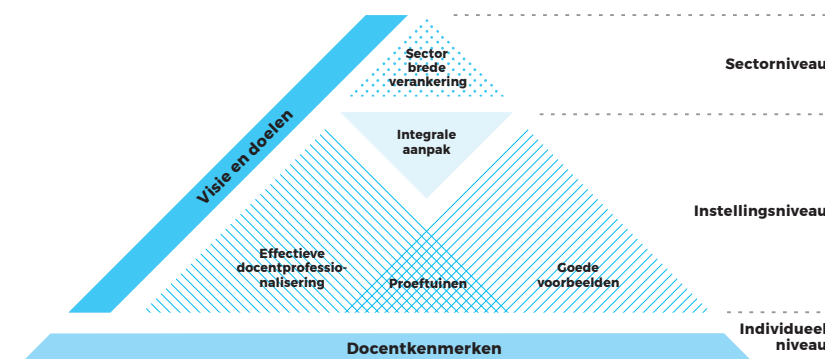
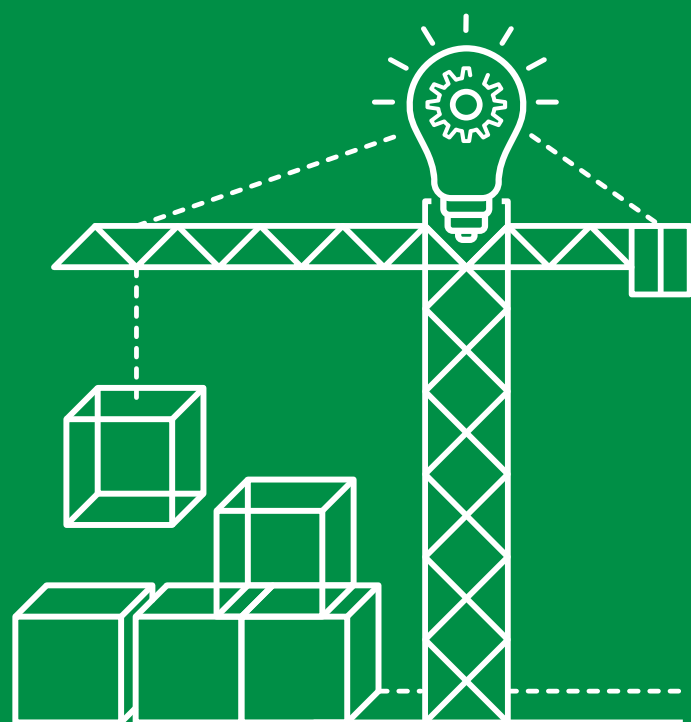
Achtergrond

De proeftuin Blended onderwijs (vorm)geven is ontstaan in het kader van het **SURF Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT**. Met het Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT wordt gewerkt aan de kansen die digitalisering het hoger onderwijs in Nederland biedt. De missie van het Versnellingsplan is om binnen de eigen instelling én in samenwerking met andere universiteiten en hogescholen, ruimte te creëren om substantiële stappen te zetten op het gebied van digitalisering in het hoger onderwijs in Nederland. Het Versnellingsplan is een samenwerking van de Vereniging van Universiteiten, Vereniging Hogescholen en SURF.

Het vierjarig programma loopt van 2019 tot 2022 en is gebaseerd op drie ambities:

- Aansluiting op de arbeidsmarkt verbeteren;
- Flexibilisering van het onderwijs stimuleren;
- Slimmer en beter leren met technologie.

De **zone Faciliteren en Professionaliseren van docenten** werkt toe naar een manier waarop instellingen kunnen nagaan in hoeverre zij in hun organisatie docenten effectief faciliteren en professionaliseren op het gebied van onderwijsinnovatie met ICT. Instellingen kunnen vervolgens op basis van een collectie van (bewezen) effectieve professionaliseringsstrategieën aan de slag met een verbetertraject. Daadwerkelijke versnelling vindt immers plaats in de instellingen. Daarom is in het bijzonder aandacht voor de ondersteuners van docenten en managers. De zone werkt aan vijf thema's, op sectorniveau, instellingsniveau en individueel niveau, die verbeeld zijn in een piramidemodel (zie Figuur 1). Een van die thema's is Proeftuinen voor professionalisering.

Figuur 1 Het piramidemodel van de Zone Faciliteren en professionaliseren van docenten.

Binnen het thema **Proeftuinen** combineert de zone enerzijds effectieve bouwstenen voor docentprofessionalisering en anderzijds goede inhoudelijke voorbeelden van onderwijs-innovatie met ICT in verschillende proeftuinen (Figuur 1). Deze proeftuinen worden zodanig ontwikkeld, beschreven en getest dat docenten worden geïnspireerd en geïnformeerd om aan de slag te gaan met het ontwerpen en geven van goed (doordacht) onderwijs en daarbij slim gebruik maken van digitale technologie – maar alleen als dat de didactiek ten goede komt.

Doel

Verschillende hoger onderwijsinstellingen in Nederland willen naar een flexibeler curriculum, studenten beter betrekken bij colleges of meer inspelen op de studenten-diversiteit. Blended onderwijs is een veelbelovende onderwijsvorm die bijdraagt aan deze wensen. Deze onderwijsvorm vraagt echter nieuwe kennis en vaardigheden van docenten. De proeftuin *Blended onderwijs (vorm)geven* ondersteunt docenten bij de vormgeving van blended onderwijs in de eigen lespraktijk.

Inhoudelijke verantwoording

Blended (of hybride) onderwijs is inmiddels gemeengoed in het hoger onderwijs. Voor menig instelling staat deze term voor hedendaags onderwijs waar studenten actief, betrokken en betekenisvol (leren) leren'. Het adjectief 'blended' benadrukt de verwevenheid van online en onsite activiteiten en hulpmiddelen in het onderwijs^{2,3}. In die verwevenheid schuilt volgens velen de kracht: het beste van twee werelden wordt gecombineerd tot een geheel waarvoor geldt dat het meer is dan de som der delen. Ze biedt perspectief op maatwerk wat past bij de wens en de ambitie in het hoger onderwijs om flexibel onderwijs aan te bieden. Dat is mooi gezegd, maar hoe ziet een krachtige combinatie van online en onsite onderwijs er eigenlijk uit? En hoe realiseer je binnen je eigen onderwijs een mix die zowel voor student als docent effectief, efficiënt en aantrekkelijk is? Beide vragen en bijbehorende antwoorden staan centraal in deze proeftuin. Ze zijn belangrijk, omdat onderzoek duidelijk maakt dat veel verwachtingen die gepaard gaan met de implementatie van blended onderwijs nog niet ten volle worden waargemaakt⁴. Denk daarbij aan een hoge mate van vrijheid die studenten geboden zou kunnen worden bij het vormgeven en volgen van hun onderwijs. Dit houdt in dat het onderwijs meer tijd- en plaatsafhankelijk georganiseerd zou moeten zijn en dat studenten (enige) regie mogen voeren op de inhoud, het tempo, maar ook de 'blend' van hun studie.

Een tipje van de sluier rond de centrale thematiek in deze proeftuin lichten we hier vast op en daarbij richten we allereerst onze blik op de term blended onderwijs. Deze zou je 'fuzzy' kunnen noemen. De vaagheid zit hem niet zozeer in het tweede deel van de term, ofwel 'onderwijs'. Met onderwijs benadrukken we dat het in deze proeftuin zowel om leren

als om het faciliteren en ondersteunen van leren gaat (doceren, instructie). De scope beperkt zich daarbij tot de activiteiten in de onderwijsleeromgeving die zowel op het niveau van de cursus als die van de opleiding uitgevoerd worden⁵. Met het woord onderwijs in de term 'blended onderwijs' is ze beter dan het veelgebruikte 'blended learning' dat vaak dezelfde connotatie heeft^{2,3}. Wij vinden namelijk dat bij laatstgenoemde term het belang van instructie uit het oog verloren wordt.

Het woord 'blended' is debet aan de vaagheid van het begrip 'blended onderwijs'. In onderwijs kan immers van alles worden gemixt, zoals de plaats van activiteiten (e.g., online, onsite, on campus, virtueel), het tijdstip waarop docenten en/of studenten handelen (synchroon, asynchroon) en het gebruik van media om informatie voor en tijdens activiteiten te delen (tekst, audio, afbeeldingen, video). Daarnaast zijn allerhande combinaties van genoemde 'blends' mogelijk. Denk bijvoorbeeld aan een onderwijsleersituatie waar de juridische vaardigheid 'pleiten' centraal staat. Studenten strafrecht kun je achtereenvolgens 'papieren' casussen van rechtszaken aanbieden (online, asynchroon, tekst), videogebaseerde modelvoorbeelden van pleidooien laten bestuderen (online, asynchroon, video), vergelijkbare casuïstiek in groep laten oefenen in virtuele klassessies (online, synchroon, video), pleidooien laten houden in een virtuele rechtszaal (online, asynchroon) en als laatste de pleitvaardigheid laten toetsen tijdens een gesimuleerde rechtszaak in rechtbank (onsite, synchroon). De term 'blended onderwijs' is dus feitelijk een paraplu-begrip dat bij gebruik toegelicht dient te worden².

We gaven al aan dat er vaak wordt beweerd dat 'blended onderwijs' het beste van onsite en online onderwijs verenigt. Dat kan, maar daarbij moet niet uit het oog worden verloren dat een krachtige blend altijd rust op een goed fundament. Dat wil in dit geval zeggen een goed onderwijsontwerp. Zo'n ontwerp is bij voorkeur 'evidence-informed', ofwel het resultaat van het toepassen van theorie over het ontwerpen van onderwijs. Een theorie helpt je als maker van onderwijs een scenario of plan op te stellen waar je gezien situatie X, kiest voor (instructie)methode Y. Je kiest voor een bepaalde methode, omdat deze naar verwachting resulteert in onderwijs dat effectief is (i.e., leerdoelen worden gehaald), efficiënt is (i.e., georganiseerd kan worden in een bepaalde periode), maar ook aantrekkelijk is voor zowel docent als student (e.g., sluit aan bij interesse student voor bepaalde thematiek). Voor een ontwerper is het goed te weten dat Instructiemethoden invloed hebben op zowel de effectiviteit, de efficiëntie als de aantrekkelijkheid van instructie. De instructiemodaliteit, ofwel via welke media het leren wordt ondersteund, heeft vooral een effect op efficiëntie en aantrekkelijkheid. Zo kun je als docent je theorie bespreken tijdens een interactief hoorcollege 'on campus' en daarna laten toepassen tijdens een werkcollege. Of je kiest ervoor om de theorie via zelfinstructie ('flipped' en online) aan te bieden en in een werkcollege deze te laten toepassen. In beide gevallen worden dezelfde

leerdoelen bereikt (i.e., het is even effectief), maar voor studenten die graag zelfstandig leren, zal de tweede variant waarschijnlijk de voorkeur genieten, omdat het minder (reis) tijd kost (i.e. het is efficiënter) en aantrekkelijker is omdat theorie bijvoorbeeld via tekst, beeld en geluid kan worden aangeboden.

Voor een realisatie van de juiste 'blend' in opleiding, cursus of les is de eerste stap in het (her)ontwerpproces het meest relevant: de analyse van de situatie waar(binnen) het onderwijs gaat plaatsvinden. Deze informatie bepaalt wat kan en/of moet. Bij de analyse van de situatie gaat het om een inventarisatie van waarden en condities. Waarden zijn subjectief. Het gaat hier om meningen wat precies geleerd zou moeten worden, wat de voorkeur moet krijgen gezien een bepaalde situatie, welke methoden voor leren en instructie het meest geschikt worden gevonden (e.g., onderwijsvisie). Condities zijn objectief. De inhoud (leerdoelen), studenten (lerenden) en leeromgeving (universiteitsgebouwen, leermanagementsysteem, docentencorps, studentenhuis met matig internet) zijn bepalend voor keuzen van methoden. Niet onbelangrijk zijn tevens de middelen die voorhanden zijn om het onderwijs te (her)ontwerpen. Tijd, geld en expertise beïnvloeden de keus voor methoden, maar ze beïnvloeden ook de blend van instructiemodaliteit en media om instructie aan te bieden en leren (verder) te faciliteren.

Hoe grondiger de analyse, hoe groter de kans op een gewenst onderwijsproduct. De analyse biedt bouwstenen voor het ontwerp, de ontwikkeling, de implementatie en de evaluatie van (vernieuwd) blended onderwijs. In deze proeftuin besteden we aandacht aan al deze fasen en benadrukken we het belang van thema's als 'constructive alignment' en 'engagement'.

Doelgroep

Deze proeftuin richt zich op docenten in het hoger onderwijs (universiteit/hbo) die zich verder willen verdiepen in het (vorm)geven van blended onderwijs. Het is wenselijk dat de docenten beschikken over een didactische kwalificatie op basisniveau, zoals BKO, en bijpassende onderwijservaring. Daarnaast is het belangrijk dat docenten die deelnemen allemaal beschikken over 'eigen' onderwijs dat herzien kan worden. Er wordt geadviseerd een groepsgrootte van maximaal 10 personen te hanteren. Het open karakter van de proeftuin biedt de ruimte om de inhoud aan te passen aan behoefte en ervaring van de docenten.

Randvoorwaarden

Voor de uitvoering van deze proeftuin is het noodzakelijk dat de deelnemende instelling een facilitator ter beschikking stelt, die zich gedurende de gehele doorlooptijd aan het proces committeert. De facilitator draagt zorg voor planning en organisatie van de

professionele leergemeenschap, en stelt samen met de docenten een programma op. Daarnaast zorgt de facilitator gedurende de doorlooptijd voor inhoudelijke input, waarbij gebruik gemaakt kan worden van de bronnen uit het startpakket, maar zeker ook van eigen input of die van de docenten. Om deze rol te vervullen, adviseren wij om een facilitator aan te stellen die::

- Ervaring heeft met het begeleiden van een leerproces van volwassenen docenten;
- Goed in staat is om de balans te bewaren tussen verdieping en doelgericht werken;
- Goed op de hoogte is van basisprincipes bij zowel onderwijsontwerp als -uitvoering;
- Affiniteit heeft met onderwijs ICT, zowel om het ontwerpproces te begeleiden, als voor het faciliteren van het groepsproces van deze PLG.
- Ruim de tijd heeft om het volledige startpakket door te nemen, een programma samen te stellen en ongeveer 8 bijeenkomsten voor te bereiden en te begeleiden.

Deelnemende docenten zijn betrokken bij het geven van onderwijs en committeren zich aan herontwerp daarvan tijdens deelname aan deze professionele leergemeenschap. Wij adviseren om daarnaast een fysieke of digitale werkruimte beschikbaar te stellen.

Werkwijze in de praktijk

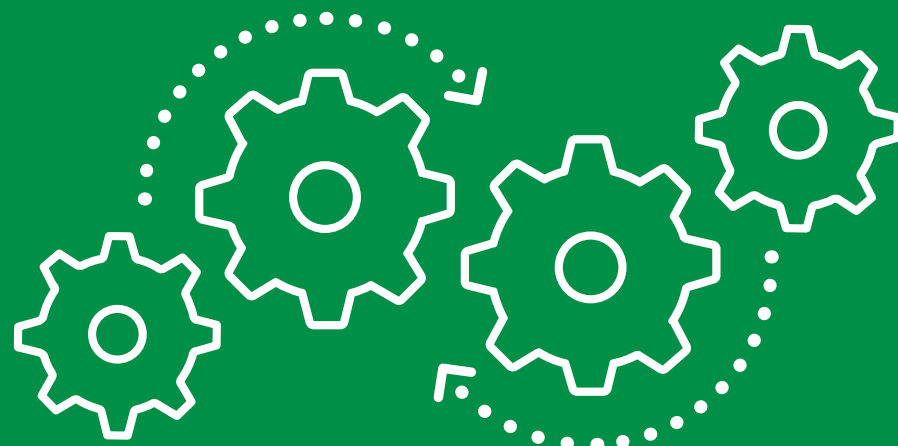
Leerdoelen

Na afloop van de proeftuin Blended onderwijs (vorm)geven is de docent in staat om:

1. ontwerpcriteria en randvoorwaarden voor blended onderwijs op te stellen op basis van een analyse van de onderwijscontext.
2. tot een beredeneerd blended onderwijsontwerp te komen en bijbehorende materialen, activiteiten en werkvormen te ontwikkelen.
3. het blended onderwijsontwerp uit te voeren en (tussentijds) te evalueren.

Voor elk leerdoel zijn de volgende succescriteria geformuleerd. Hierbij is het belangrijk om te vermelden dat niet alle succescriteria in één ontwerp toegepast hoeven te worden.

1. De docent is in staat om ontwerpcriteria en randvoorwaarden voor blended onderwijs op te stellen op basis van een analyse van de onderwijscontext⁷.
  - De docent verzamelt theorie over en goede voorbeelden van het ontwerpen van blended onderwijs.
  - De docent inventariseert in de instelling bij verschillende betrokkenen (docenten, studenten, bestuur, et cetera) waarom er behoefte is aan blended onderwijs.
  - De docent geeft een beschrijving van de omgeving aan de hand van relevante factoren⁸:
    - Docenten: voorkeuren, behoeften, ervaringen, motivatie, autonomie, self-efficacy, professionele identiteit, teacher beliefs
    - Studenten: voorkeuren, behoeften, ervaringen
    - Bestaande curricula waar het blended onderwijs onderdeel van gaat uitmaken
    - ICT-infrastructuur: software, hardware, onderwijs- en ICT-ondersteuning
    - Faciliteiten: ruimtes en lokalen
    - Instelling: visie en beleid
    - Landelijk systeem: overheid en opleidingen op andere instellingen.
2. De docent is in staat om tot een beredeneerd blended onderwijsontwerp te komen en bijbehorende materialen, activiteiten en werkvormen te ontwikkelen.
  - De docent stemt de toetsing en leeractiviteiten van het blended onderwijsontwerp af op de beoogde leerdoelen (constructive alignment).
  - De docent maakt beredeneerde keuzes over de plaats van activiteiten (e.g., online, onsite, on campus, virtueel), het tijdstip waarop docenten en/of studenten handelen (synchroon, asynchroon) en het gebruik van media om informatie voor en tijdens activiteiten te delen (tekst, audio, afbeeldingen, video).

- De docent vertaalt belangrijke bevindingen over de motivatie en betrokkenheid van studenten naar het onderwijsontwerp.
  - De docent kiest didactiek, werkvormen en activiteiten passend bij de leerdoelen van het te ontwerpen onderwijs.
3. De docent is in staat om het blended onderwijsontwerp uit te voeren en (tussentijds) te evalueren.
- De docent evalueert het blended onderwijsontwerp aan de hand van relevante kwaliteitscriteria.
  - De docent evalueert het blended onderwijsontwerp met behulp van een passende methodiek.
  - De docent gaat in dialoog met collega's en studenten over hun ervaringen met het (her)ontworpen onderwijs.
  - De docent doet voorstellen voor verbetering van het blended onderwijsontwerp.

Vorm

Deze proeftuin hanteert de Professionele Leergemeenschap (PLG) als professionaliseringsvorm. In professionele leergemeenschappen leren onderwijsprofessionals met en van elkaar in een groep. Hiermee bevordert je het ontstaan van een groepsidentiteit, gekoppeld aan een gedeelde onderwijspraktijk, gezamenlijke doelen en een gedeeld repertoire⁹. Dit ondersteunt de ambitie om duurzaam te professionaliseren met daadwerkelijke impact op de onderwijspraktijk.

Het werken in een PLG kent in ieder geval drie belangrijke kenmerken¹⁰: 1) het gesitueerde karakter waarin professionals de eigen praktijk bespreken en ontwikkelen, 2) het feit dat de docenten actor zijn in het onderwijs dat ze ontwikkelen en uitvoeren en 3) het cyclische karakter van het ontwikkelproces waarin aandacht is voor analyseren, ontwikkelen, onderzoeken, implementeren, reflecteren en consolideren. Deze professionaliseringsvorm geeft de gelegenheid om eigen niveau en invalshoeken te kiezen, die passen bij interesses en beginsituatie van de docenten.

Voor deze proeftuin is gebruik gemaakt van de volgende bouwstenen met betrekking tot kenmerken van de professionalisering¹¹:

- Actief leren: Alle afzonderlijke fases (analyse, ontwerp/ontwikkeling, en uitvoering/evaluatie) vergen actieve participatie van docenten.
- Doel helder formuleren: Het formuleren van doelen is een onderdeel van Fase 0.
- Evidence-informed aanpak: er is veel bekend over de effectiviteit van PLG's in het hoger onderwijs en binnen de sessies wordt literatuur over blended onderwijs gebruikt.

- Kennis over technologie: binnen de sessies leren docenten beredeneerde keuzes te maken met betrekking tot de inzet van blended onderwijs.
- Langlopende en doorlopende professionalisering: de PLG bestaat uit meerdere sessies verspreid over een langere periode. Tussen de sessies is er tijd om het geleerde toe te passen in de eigen onderwijspraktijk.
- Relateren aan de eigen praktijk van docenten: De PLG is gericht op docenten die hun eigen praktijk herontwerpen (in Fase 3: Uitvoering en evaluatie).
- Samenwerkend leren: Docenten werken samen in deze leergemeenschap en gaan in sessie E in dialoog over hun praktijkervaringen.

Voor deze proeftuin is gebruik gemaakt van de volgende bouwstenen met betrekking tot docentkenmerken¹¹:

- Ervaren autonomie: De docenten geven tijdens Fase 0 hun eigen professionalisering (gezamenlijk) vorm en passen hun eigen onderwijs aan.
- Individuele behoeftes en interesses: De proeftuin biedt de mogelijkheid om zelf thema's te selecteren die passen bij de behoeftes en interesses docenten.
- Voorkennis: De proeftuin biedt de mogelijkheid om meerdere bijeenkomsten te houden over thema's waarvan docenten hun kennis verder willen uitbouwen.

Inhoud en opzet

Docenten gaan in de PLG samen aan de slag met het (her)ontwerpen van hun eigen onderwijs. Onderwijsontwerp is een ambacht en heeft baat bij een chronologische aanpak en een bepaalde structuur. Deze structuur komt echter niet altijd overeen met de specifieke behoefte van (groepen) docenten die zich bezighouden met herontwerp-vraagstukken. Deze docenten zijn gebaat bij de juiste volgorde, achtergronden en ontwerp-modellen die passen bij hun specifieke situatie, ervaring en persoonlijke voorkeuren.

Daarom beoogt dit programma enerzijds recht te doen aan de vaste structuur die sterk onderwijsontwerp kenmerkt, en anderzijds thema's te bieden die de leden van de leergemeenschap naar eigen inzicht en volgorde kunnen behandelen. Het programma bestaat uit *fases* die een chronologische volgorde kennen en die allemaal doorlopen moeten worden. Binnen Fase 2 en 3 zijn verschillende *thema's* (A t/m F) waaruit een keuze gemaakt kan worden en die in eigen volgorde kunnen worden ingezet. Op basis van de interesses, behoeftes en eigen context van de docenten kunnen er keuzes worden gemaakt en kunnen er accenten worden gelegd.

Fase 0 - Startbijeenkomst

Tijdens de startbijeenkomst werken facilitator en docenten aan een gedeeld beeld van het concept 'blended onderwijs'. Ze krijgen zicht op de leervragen binnen de groep.

Op basis van deze leervragen stellen ze gezamenlijk een programma en bijbehorende werkwijze op. Deze sessie is voorwaardelijk voor de invulling van de volgende fases en bijeenkomsten.

Fase 1 – Analysefase

Fase 1 staat in het teken van oriëntatie op de context. Vragen die aan de orde komen zijn: Welke behoefte is er binnen de instelling aan blended onderwijs? Hoe zien onze bestaande curricula en ICT-infrastructuur eruit? Welke ontwerpcriteria en randvoorwaarden kunnen we formuleren?

Fase 2 – Ontwerp en ontwikkelfase

In fase 2 komen verschillende thema's aan de orde die van belang zijn bij het ontwerpen en ontwikkelen van het blended onderwijsontwerp. De thema's ondersteunen docenten om tot een gedegen onderwijsontwerp te komen, onderbouwde afwegingen te maken in de mogelijkheden die blended onderwijs biedt en studenten actief te motiveren.

Thema A – Constructive alignment

Thema B – Hoe maak je de mooiste blend?

Thema C – Engagement 1: Motivatie en binding van studenten

Thema D – Engagement 2: Werkvormen en leeractiviteiten

Fase 3: Uitvoering & evaluatie

In fase 3 ligt de focus op de evaluatie van het geïmplementeerde onderwijsontwerp.

Thema E legt de focus op de ervaringen van docenten zelf, collega's en studenten aan de hand van een dialoog. Thema F gaat in op de evaluatie van de kwaliteit van het onderwijsontwerp aan de hand van relevante kwaliteitscriteria.

Thema E – Hoe vergaat het je in de praktijk?

Thema F – Onderwijskwaliteit en evaluatie

Gedurende het programma bewaakt de facilitator de koers en biedt hij/zij inhoudelijke input die de opbrengst van de bijeenkomsten kan ondersteunen. Hiervoor kan hij/zij gebruik maken van de artikelen en video's die per thema zijn geselecteerd en aangeboden door zoneleden van het Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT. Deze materialen zijn te vinden vanaf pagina 19 in dit document. Voor elke bron is de inhoud en toegevoegde waarde voor het ontwerpproces beschreven. De facilitator is natuurlijk vrij om zelf geselecteerde bronnen toe te voegen.

Evaluatie

De Zone Docentprofessionalisering van het Versnellingsplan hoort graag uw ervaringen. Daarom vragen wij deelnemers van de proeftuin om een vragenlijst in te vullen. De resultaten worden gebruikt om de proeftuin te verbeteren en om andere instellingen in het hoger onderwijs te inspireren. Op de website www.versnellingsplan.nl worden de uitkomsten van de evaluatie gedeeld. Deze uitkomsten worden met enige regelmaat bijgewerkt als er nieuwe data beschikbaar is.

Voor wie?

Er zijn drie verschillende vragenlijsten:

1. Een vragenlijst voor de onderwijskundig specialist
2. Een vragenlijst voor de docenten/docenten
3. Een vragenlijst voor de bijbehorende studenten die ervaring met blended onderwijs hebben opgedaan via hun docent.

Wanneer?

Onderwijskundig specialist(en) en docenten vullen de vragenlijst in tijdens de laatste bijeenkomst. Docenten kunnen hun studenten de vragenlijst toesturen voor of na de laatste bijeenkomst.

Hoe?

De vragenlijst kan digitaal worden ingevuld. De digitale links en QR-codes staan hieronder weergegeven.

Voor vragen kunt u mailen naar de onderzoekers van de Zone Docentprofessionalisering:

Dorien Hopster-den Otter, d.denotter@utwente.nl

Marlies ter Beek, m.terbeek@utwente.nl

Vragenlijst onderwijskundig specialist
Nederlandstalig

De Nederlandstalige vragenlijst voor de onderwijskundig specialist is [hier](#) te vinden.
Of via de volgende QR-code:

Vragenlijst docenten/docenten
Nederlandstalig

De Nederlandstalige vragenlijst voor de docenten is [hier](#) te vinden.
Of via de volgende QR-code:

Vragenlijst studenten
Nederlandstalig

De Nederlandstalige vragenlijst voor de studenten is [hier](#) te vinden.
Of via de volgende QR-code:

Vragenlijst onderwijskundig specialist
Engelstalig

De Engelstalige vragenlijst voor de onderwijskundig specialist is [hier](#) te vinden.
Of via de volgende QR-code:

Vragenlijst docenten/docenten
Engelstalig

De Engelstalige vragenlijst voor de docenten is [hier](#) te vinden.
Of via de volgende QR-code:

Vragenlijst studenten
Engelstalig

De Engelstalige vragenlijst voor de studenten is [hier](#) te vinden.
Of via de volgende QR-code:

Referenties

- Graham, C. R. (2006). Blended learning systems: Definition, current trends, and future directions. In C. J. Bonk & C. R. Graham (Eds.), *Handbook of blended learning: Global perspectives, local designs* (pp. 3–21). San Francisco, CA: Pfeiffer.
- Hrastinski, S. (2019). What do we mean by blended learning? *TechTrends*, 63, 564–569. doi.org/10.1007/s11528-019-00375-5
- The Quality Assurance Agency for Higher Education (2020). *Building a taxonomy for digital learning*. Geraadpleegd via www.qaa.ac.uk/docs/qaa/guidance/building-a-taxonomy-for-digital-learning.pdf
- Boelens, R., De Wever, B., & Voet, M. (2017). Four key challenges to the design of blended learning: A systematic literature review. *Educational Research Review*, 22, 1–18. doi.org/10.1016/j.edurev.2017.06.001
- Van Valkenburg, W.F., Dijkstra, W.P., De los Arcos, B., Goeman, K., Van Rompaey, V., & Poelmans, S. (2020) *European Maturity Model for Blended Education*. Geraadpleegd via embed.eadtu.eu
- Van den Berg, E., & Kouwenhoven, W. (2008). Ontwerponderzoek in vogelvlucht. *Tijdschrift voor lerarenopleiders*, 29(4), 20–26. Geraadpleegd via research.utwente.nl/en/publications/ontwerponderzoek-in-vogelvlucht
- Smith, P. L., & Ragan, T. J. (2005) *Instructional design* (3rd ed.). Hoboken, NJ: Wiley & Sons.
- Admiraal, W., Lockhorst, D., & van der Pol, J. (2012). An expert study of a descriptive model of teacher communities. *Learning Environments Research*, 15(3), 345–361. doi.org/10.1007/s10984-012-9117-3
- Voogt, J., Laferrière, T., Breuleux, A., Itow, R. C., Hickey, D. T., & McKenney, S. (2015). Collaborative design as a form of professional development. *Instructional Science*, 43, 259–282. doi.org/10.1007/s11251-014-9340-7
- Schildkamp, K., Hopster-den Otter, D., Ter Beek, M., Uerz, D., & Horvers, A. (2021). *Bouwstenen voor effectieve docentprofessionalisering in het hoger onderwijs gericht op onderwijsinnovatie met ict: Versie 2.0*. Utrecht, Nederland: SURF Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT.

Materialen

Proeftuin Blended onderwijs (vorm)geven

Fase 0: Startbijeenkomst

Doel

Tijdens de startbijeenkomst werken facilitator en docenten aan een gedeeld beeld van het concept 'blended onderwijs'. Ze krijgen zicht op de leervragen binnen de groep. Op basis van deze leervragen stellen ze gezamenlijk een programma en bijbehorende werkwijze op.

Inhoud

In deze eerste bijeenkomst maken de docenten en facilitator kennis met elkaar en gaan zij gezamenlijk in gesprek over hun eigen onderwijsvisie, hun onderwijscontext en de kwesties die zij in de professionele leergemeenschap willen inbrengen. Ook bespreken zij hun motivatie voor deelname aan deze PLG. Dit gesprek heeft als doel dat docenten goed op de hoogte zijn van elkaars situatie en zij op basis hiervan gezamenlijk het programma en bijbehorende werkwijze vaststellen. Ze spreken met elkaar af:

1. Welke thema's binnen dit programma voor hen relevant zijn;
2. Welke activiteiten ze gaan ondernemen; en
3. Hoe ze met elkaar gaan samenwerken.

Het is de taak van de facilitator om de leervragen van de docenten te kunnen relateren aan het concept van blended onderwijs. Hiermee kan bepaald worden waar de docenten zich verder in gaan verdiepen in deze PLG. We adviseren de facilitators om in deze bijeenkomst te focussen op het expliciteren van de leervraag van de docenten en op basis daarvan het programma voor de gehele PLG op hoofdlijnen vast te stellen. Daarbij bestaat veel vrijheid; op basis van verschillende leervragen kan bepaald worden welke inhoud van de thema's relevant is voor deze PLG.

Bronnen m.b.t. professionaliseringsvorm: PLG

De volgende bronnen kunnen ter inspiratie en ondersteuning dienen om meer te leren over een PLG:

Video | [Professional Learning Communities: PLCs](#)

Deze video toont in 3 minuten wat een PLG inhoudt en kan gebruikt worden als achtergrondinformatie voor de facilitator en de docenten aan deze PLG.

Boek | [Professionele leergemeenschappen: Een inleiding](#) | Verbiest

In dit boek worden belangrijke elementen voor de opzet van een professionele leergemeenschap besproken. Het gaat hierbij om drie kenmerken: persoonlijke,

interpersoonlijke en organisatorische capaciteiten. Die drie bepalen samen hoe een professionele leergemeenschap effectief kan zijn. We adviseren de facilitator om de eerste drie hoofdstukken goed te bestuderen. Het boek richt zich op de context van po- en vo-scholen; de facilitator dient zelf een vertaalslag te maken naar de ho-context.

Handboek | [Connecting the DOTs](#) | Floor Binkhorst en Cindy Poortman

Dit handboek geeft een omschrijving van Docent Ontwikkel Teams (DOTs) en de factoren die een rol spelen bij succesvolle samenwerking. DOTs zijn een vorm van professionalisering waarin teams van docenten (van verschillende instellingen) samen vernieuwend onderwijs ontwikkelen. Dit praktische handboek biedt inzicht in het functioneren van DOTs en belicht een stapsgewijze werkwijze die hieraan kan bijdragen. Het handboek is te gebruiken als inspiratie voor een succesvolle samenwerking tussen docenten.

Bronnen m.b.t. professionaliseringsinhoud: Blended onderwijs

Artikel | [What do we mean by blended learning?](#) | Stefan Hrastinski

Dit artikel gaat over de inhoud, namelijk: blended learning. Wat is het?

Rapport | [Building a taxonomy for digital learning](#) | The Quality Assurance Agency for Higher Education

In dit rapport worden verschillende termen rond digitaal leren verhelderd. Zo wordt o.a. blended learning afgezet tegen hybride learning. Het rapport presenteert een taxonomie voor digitaal leren.

Rapport | [European maturity model for blended education](#) | EMBED

Deze recente publicatie bevat een framework voor blended onderwijs op module-, curriculum- en instellingsniveau. Op de website staat tevens een link naar de MOOC 'Making blended education work', die vrij toegankelijk is.

Fase 1: Analysefase

Doel

De docent is in staat om ontwerpcriteria en randvoorwaarden voor blended onderwijs op te stellen op basis van een analyse van de onderwijscontext¹.

- De docent verzamelt theorie over en goede voorbeelden van het ontwerpen van blended onderwijs.
- De docent inventariseert in de instelling bij verschillende betrokkenen (docenten, studenten, bestuur, et cetera) waarom er behoefte is aan blended onderwijs.
- De docent geeft een beschrijving van de onderwijscontext aan de hand van relevante factoren²:
  - Docenten: voorkeuren, behoeften, ervaringen, motivatie, autonomie, self-efficacy, professionele identiteit, teacher beliefs
  - Studenten: voorkeuren, behoeften, ervaringen
  - Bestaande curricula waar het blended onderwijs onderdeel van gaat uitmaken
  - ICT-infrastructuur: software, hardware, onderwijs- en ICT-ondersteuning
  - Faciliteiten: ruimtes en lokalen
  - Instelling: visie en beleid
  - Landelijk systeem: overheid en opleidingen op andere instellingen.
- De docent formuleert ontwerpcriteria en randvoorwaarden waaraan het blended onderwijsontwerp moet voldoen.

Inhoud

Voordat je aan de slag gaat met het (her)ontwerpen van blended onderwijs, is het belangrijk om eerst na te denken over de wensen en mogelijkheden van blended onderwijs in je eigen instelling. Waarom willen we blended onderwijs gaan ontwerpen? Past dit bij onze onderwijsvisie en bij ons beleid? Beschikken we over de juiste faciliteiten? Hoe kijken docenten en studenten tegen blended onderwijs aan? De antwoorden op deze vragen geven richting voor je ontwerp. Je stelt de vragen in twee soorten analyses: een behoefte-analyse en een contextanalyse.

In een behoefteanalyse geef je aan wat de gewenste situatie wordt als blended onderwijs succesvol wordt ingevoerd. Je laat zien wat er nu nog ontbreekt in de huidige situatie. En je geeft aan hoe verschillende betrokkenen profijt zullen hebben van blended onderwijs en hoe het leidt tot verbetering van de onderwijskwaliteit. Op basis van de behoefte-analyse kom je tot bepaalde ontwerpcriteria.

In een contextanalyse staat de omgeving centraal, zoals de opleiding, het vak of de hele instelling waar je blended onderwijs gaat toepassen. De omgeving is van invloed op de

mogelijkheden en verwachtingen die docenten kunnen hebben van hun herontwerp. Binnen de omgeving kijk je naar de onderwijsvisie van je instelling, het beleid, de aanwezige software, hardware en andere faciliteiten. De contextanalyse resulteert in randvoorwaarden waarbinnen het ontwerp moet plaatsvinden. Zo voorkom je dat je straks een ontwerp maakt, dat helemaal niet realistisch is in de omgeving waar het uitgevoerd gaat worden.

Tot slot kun je je vast verdiepen in theorie over blended onderwijs en kun je je laten inspireren door goede voorbeelden op andere instellingen. Ook kun je vast nadenken over een ontwerpmethodiek.

Er bestaat een breed scala aan ontwerpmethodieken. Denk aan: ADDIE³, Holistic 4D, Carpe Diem⁴, de ABC-methode⁵ of de Shuffle methodiek⁶. De keuze voor een ontwerpmethodiek is belangrijk om te maken in deze fase.

Bronnen

De volgende bronnen kunnen ter inspiratie en ondersteuning dienen tijdens dit thema:

Artikel | [A framework for institutional adoption and implementation of blended learning in higher education](#) | Charles R. Graham, Wendy Woodfield & J. Buck Harisson

Het model in dit artikel biedt een interessant kader voor de analyse van een instelling, ten aanzien van de aanwezigheid van strategie, structuur en ondersteuning voor de implementatie van blended onderwijs. Het model, dat is opgebouwd als een rubric, kan worden gebruikt om vast te stellen in welke ontwikkelingsfase een instelling zich bevindt, maar ook als inspiratie voor toekomstige ontwikkelingsrichtingen.

Artikel | [Ontwerponderzoek in vogelvlucht](#) | Ellen van den Berg en Wim Kouwenhoven

Dit Nederlandstalige artikel geeft een overzicht van de verschillende fases in ontwerponderzoek en beschrijft de verschillende onderdelen van de analysefase: 1. behoefteanalyse, 2. contextanalyse, 3. literatuurstudie en 4. het bestuderen van goede voorbeelden.

Boek | [Instructional design \(3rd edition\)](#) | Patricia L. Smith, Tillman J. Ragan
Dit boek is een klassieker op het gebied van ontwerpen van instructie. Voor deze analysefase is met name hoofdstuk 3 tot 5 interessant, waar het gaat over analyse van de doelgroep, context en taak.

Boek | [Merging the instructional design process with learner-centered theory: The holistic 4D model](#) | Charles M. Reigeluth, Yunjo An
Blended onderwijs is het resultaat van een systematische ontwerp- en ontwikkelingsaanpak. Dit boek biedt een eigentijds kader voor het holistisch (her)ontwerpen van onderwijs.

Document | [Onderwijsvisie](#) | Eigen instelling
Wij adviseren docenten om de onderwijsvisie van de eigen instelling te bestuderen.

Instrument | [Integrale ICT-bewegingssensor](#) | Versnellingsplan onderwijsinnovatie met ICT

Hoewel dit instrument oorspronkelijk is ontwikkeld met het oog op het bredere onderwerp 'onderwijsinnovatie met ICT' kan het ook gebruikt worden om de eigen instelling specifiek te analyseren met betrekking tot blended onderwijs. Het pakket bevat onder andere een praatplaat, gesprekskaarten en reflectiekaarten. Hierbinnen staan vier thema's (de zogenaamde pijlers) centraal: 1) de visie en het beleid van de instelling, 2) de rol van leiderschap, 3) de professionalisering en 4) de ICT-infrastructuur. Met dit instrument kunnen de docenten het 'startpunt' bepalen van waaruit zij vertrekken als het gaat om blended onderwijs.

Fase 2: Ontwerp- & Ontwikkelfase

Thema A | Constructive Alignment

Doel

De docent is in staat om tot een beredeneerd blended onderwijsontwerp te komen en bijbehorende materialen, activiteiten en werkvormen te ontwikkelen.

- De docent stemt de toetsing en leeractiviteiten van het blended onderwijsontwerp af op de beoogde leerdoelen (constructive alignment).

Inhoud

Het principe van *constructive alignment*⁷ speelt binnen het hoger onderwijs een belangrijke rol bij de totstandkoming van vakken en curricula. Binnen constructive alignment vormen de beoogde leeruitkomsten het uitgangspunt voor onderwijsontwerp. Op basis van deze leeruitkomsten worden middels *backwards design* passende onderwijs- en toetsactiviteiten vormgegeven, die studenten uitnodigen om diepe leerstrategieën te hanteren. Zo biedt deze methodiek een heldere structuur voor het ontwerp van nieuw onderwijs, waarbij onderwijs- en toetsactiviteiten op elkaar zijn afgestemd en passen bij de beoogde leeruitkomsten.

Ondanks dat constructive alignment zich niet specifiek richt op blended onderwijs is toepassing van deze methodiek dusdanig gebruikelijk dat kan worden gesproken van een voorwaarde voor goed onderwijsontwerp⁸. Ook binnen het programma van deze professionele leergemeenschap speelt constructive alignment een belangrijke rol. Het advies is om dit thema op te nemen in het begin van de ontwerpfase als kader voor de daaropvolgende ontwerpactiviteiten.

Bronnen

De volgende bronnen kunnen ter inspiratie en ondersteuning dienen tijdens dit thema:

Film | Teaching Teaching & Understanding Understanding | Claus Braband, Aarhus University, 2006

In deze klassieke korte film van Claus Braband wordt het het begrip constructive alignment, in de breedste zin van het woord, uitgelegd en geïllustreerd aan de hand van de protagonisten Robert en Susan. 'Roberts' & 'Susans', en

hun respectievelijke neiging tot *deep learning* & *surface learning*, zijn een begrip in het hoger onderwijs. De film maakt helder inzichtelijk hoe inrichting van het onderwijs en de perceptie van docenten leiden tot het hanteren van bepaalde leerstrategieën door studenten. Ook benadrukt de film de noodzaak voor activeren van studenten.

Deze film is vooral geschikt als brede oriëntatie op het onderwerp deep learning, en de invloed van constructive alignment daarop. Ook biedt zij een goed vertrekpunt voor een discussie over het onderwerp. De video bestaat uit drie delen die te vinden zijn op YouTube: [Deel 1](#), [deel 2](#) en [deel 3](#).

Website | [Constructive Alignment](#) | Maastricht University

Deze website van Maastricht University biedt een handzaam maar uitgebreid overzicht van informatie over (het aanbrengen van) constructive alignment op cursusniveau, programmaniveau en instellingsniveau. De website is geschikt als concrete informatiebron voor docenten die praktisch en hands-on aan de slag willen gaan met constructive alignment in hun specifieke situatie.

Webinar | [CCCS Online course \(re\)design](#) | Oscar van den Wijngaard, Maastricht University

Dit webinar biedt een solide basis voor evidence-based onderwijsontwerp vanuit de principes van constructive alignment en in de context van online onderwijs. De video gaat uitgebreid in op beoogde leeruitkomsten en de wijze waarop die kunnen worden omgezet in onderwijs- en toetsactiviteiten. Ook worden verschillende relevante bronnen gedeeld.

De video is zeer geschikt voor docenten die de materie van constructive alignment binnen een context willen bestuderen. Zoals de auteurs zelf aangeven kan het geheel ook worden ingezet als 'opfrisser'.

Thema B | Hoe maak je de mooiste blend?

Doel

De docent is in staat om tot een beredeneerd blended onderwijsontwerp te komen en bijbehorende materialen, activiteiten en werkvormen te ontwikkelen.

- De docent maakt beredeneerde keuzes over de plaats van activiteiten (e.g., online, onsite, on campus, virtueel), het tijdstip waarop docenten en/of studenten handelen (synchroon, asynchroon) en het gebruik van media om informatie voor en tijdens activiteiten te delen (tekst, audio, afbeeldingen, video).

Inhoud

De perfecte blend is zoiets als de heilige graal: ze bestaat niet. Toch kun je op basis van een gedegen behoefte- en contextanalyse een mooie blauwdruk voor onderwijs maken waar aandacht wordt besteed aan een verantwoorde mix van online en onsite onderwijs-leeractiviteiten. Zo'n blauwdruk kan gericht zijn op een leeractiviteit, een les, een cursus / vak of zelfs een gehele opleiding. De aard van de leerdoelen (i.e., content), het type student (e.g., deeltijder, afstandsstudent, universitair en op kamers) de leeromgeving (e.g., campusonderwijs, geavanceerd leermanagementsysteem, ingericht voor projectonderwijs) en beschikbare middelen (fondsen voor onderwijsinnovatie, budgetten voor IT/ICT, aanwezige expertise) bepalen wat, waar en wanneer gerealiseerd kan worden. Maar ook persoonlijke en organisatorische visies op onderwijzen, leren en het gebruik van media hebben invloed op 'de blend'. Zo kan een organisatorische visie op het aanbieden van onderwijs (e.g., 'standaardisering van ICT') op gespannen voet staan met een persoonlijke visie hierop (e.g., 'ik wil zelf beslissen welke instrumenten ik gebruik tijdens mijn lessen'). Een blauwdruk voor onderwijs geeft richting aan de inhoud van de blend. Wanneer in een blauwdruk het leren van een complexe vaardigheid centraal staat, zal er bijvoorbeeld aandacht moeten zijn voor demonstratie en oefening. Demonstraties kun je zowel onsite als online organiseren. Echter, om redenen van efficiëntie en aantrekkelijkheid, zou je deze bij voorkeur multimediaal willen vormgeven en online willen aanbieden (videogebaseerde modeling examples). De oefening die volgt op de demonstraties kan deels online, deels on campus en deels op de toekomstige werkplek plaatsvinden. Theorie die nodig is om een vaardigheid uit te kunnen voeren zou je online ('geflipped') kunnen aanbieden (asynchroon) en in discussiegroepen kunnen bespreken. De aard van de content (in dit geval de vaardigheid) bepaalt hoe de samenstelling van de blend kan zijn. Echter, beschikbare middelen en expertise zijn factoren die een grotere invloed hebben op hoe een blend er uiteindelijk uit komt te zien.

Veel keuzes die je maakt bij het vormgeven van de blend worden bepaald door de inhoud (leerdoelen) en wat gezien 'constraints' mogelijk is. Ook jouw visie en de visie van de orga-

nisatie waar je werkt hebben invloed op blend: dat wat jij en de organisatie verstaan onder goed onderwijs en wat daar op welke wijze aangeboden moet worden.

Toch zijn er verschillende benaderingswijzen die het zoeken naar goede blends kunnen structureren. Zo beschrijven Garrison en Vaughan⁹ dat het creëren van een Community of Inquiry een goede leidraad biedt bij het ontwerpen van blended onderwijs. Zij stellen dat wanneer onderwijsontwerp simpelweg plaatsvindt vanuit de gedachte dat online en offline onderwijsactiviteiten moeten worden gerealiseerd de nadruk komt te liggen op verbale activiteiten (praten en luisteren) en tekstgestuurde activiteiten (lezen en schrijven). Om te komen tot rijkere blends, die recht doen aan de leerbehoefte van studenten, pleiten zij om bij het ontwerp te focussen op *social presence*, *cognitive presence* en *teaching presence*.

Bij *social presence* ligt de nadruk op het ontwerp van onderwijsactiviteiten die zorgen dat studenten zich vrij kunnen en durven uiten, en hen in staat stelt om persoonlijke relaties op te bouwen met docenten en medestudenten. *Cognitive presence* is een frame voor activiteiten die te maken hebben met het genereren van vragen en nieuwe inzichten, en het creëren en testen van nieuwe kennisconcepten. *Teaching presence* beschrijft onderwijsactiviteiten waarbij de docent een (actieve) rol speelt, en die de voorgaande processen ondersteunen en faciliteren.

Het Community of Inquiry framework biedt hiermee een sterk uitgangspunt voor docenten aan deze proeftuin, en kan gezien worden als het vertrekpunt voor de puzzel om tot de mooiste blend te komen.

Bronnen

De volgende bronnen kunnen ter inspiratie en ondersteuning dienen tijdens dit thema:

Boek | Blended learning in higher education: Framework, principles, and guidelines| Garrison & Vaughan (2008)

Dit boek, dat ook in de introductietekst van deze fase werd genoemd, biedt een heldere beschrijving van het Community of Inquiry framework. Het boek kan worden gezien als standaardwerk, en biedt een stevige basis voor docenten die zelf aan de slag willen met het ontwerpen van blended onderwijs.

Artikel | [Understanding cognitive presence in an online and blended community of inquiry: Assessing outcomes and processes for deep approaches to learning](#) | Akyol & Vaughan

In dit artikel gaan Akyol en Vaughan (2011) uitgebreid in op het element *cognitive presence*, en beschrijven zij strategieën om daarbinnen tot diepe en betekenisvolle leeractiviteiten te komen. Zij presenteren de resultaten van een studie naar twee verschillende courses, en beschrijven op welke wijze de verschillende elementen van cognitive presence werden geoperationaliseerd en werden ervaren door studenten. Tot slot biedt het geheel een *Community of inquiry questionnaire* die kan worden gebruikt om het eigen onderwijs te analyseren.

Website | [Blended Learning Models](#) | blendedlearning.org

De website biedt een mooi vormgegeven overzicht van zeven verschillende modellen voor realisatie van blended onderwijsactiviteiten. Hoewel de website zich richt op primair onderwijs bieden de teksten, video's en infographics voldoende inspiratie voor docenten in het hoger onderwijs die op zoek zijn naar laagdrempelige informatie over keuzes die zij kunnen maken t.a.v. inrichting van de blends binnen hun onderwijs. In deze [weblogbijdrage](#) bespreekt Wilfred Rubens de modellen.

Website | [Ontwerpcriteria bij de vormgeving van blended learning](#) | Wilfred Rubens

Dit blog, geschreven door Wilfred Rubens, gaat in op een breed scala aan ontwerpcriteria die je ter overweging kan nemen als je aan de slag gaat met het ontwerpen van blendedonderwijs. De blog leidt je langs relevante thema's zoals de mate van online onderwijs, de hoeveelheid gewenste zelfsturing van studenten en of je de voorkeur geeft aan synchroon of asynchroon onderwijs.

Boek | [E-learning and the science of instruction](#) | Clarke & Mayer (2016)

Dit boek biedt 'evidence-based' richtlijnen voor het ontwerpen en ontwikkelen van de online ingrediënt van blended leren. Het verschaft informatie over het maken van (asynchrone) zelfinstructie en (synchrone) toepassingen van de virtuele klas.

Thema C | Engagement 1: Motivatie en betrokkenheid van studenten

Doel

De docent is in staat om tot een beredeneerd blended onderwijsontwerp te komen en bijbehorende materialen, activiteiten en werkvormen te ontwikkelen.

- De docent vertaalt belangrijke bevindingen over de motivatie en betrokkenheid van studenten naar het onderwijsontwerp.

Inhoud

Uit thema B over constructive alignment bleek dat de actieve betrokkenheid van studenten bij het onderwijs een belangrijke voorwaarde is voor het leerproces. Waar deze actieve betrokkenheid bij het thema constructive alignment werd benaderd vanuit onderwijsontwerp, gaat dit thema in op factoren die studenten motiveren om actief aan het onderwijs deel te nemen. De mate waarin een student op actieve wijze deelneemt aan onderwijsactiviteiten kan worden omschreven als *engagement*¹⁰.

Dit thema gaat specifiek in op het deelonderwerp motivatie. Motivatie van studenten is een breed onderwerp, dat vanuit verschillende invalshoeken benaderd kan worden. In de afgelopen decennia hebben verschillende theorieën, zoals *Expectancy-Value Theory*¹¹ en *Flow theory*¹² bijgedragen aan ons begrip van de wijze waarop onze studenten gemotiveerd zijn of raken voor het onderwijs. In het hoger onderwijs speelt vooral de *Self-Determination Theory*¹³ een belangrijke rol als verklingsmodel voor motivatie. De principes van het subonderdeel *basic needs theory* zal voor veel docenten bekend zijn als de voorwaarden voor intrinsieke motivatie van studenten: autonomie, competentie en sociale verbondenheid.

Bronnen

In dit thema worden docenten uitgenodigd om na te denken over motiverende factoren binnen hun eigen onderwijsontwerp. De volgende bronnen kunnen ter inspiratie en ondersteuning dienen tijdens dit thema:

Artikel | [A Self-determination Theory Perspective on Student Engagement](#) |

Reeve

Dit artikel legt een verband tussen engagement en self-determination theory. Het geheel bevat een solide basis voor beide begrippen, en biedt een slot-hoofdstuk met heldere *implications for teachers*.

Het artikel is vanwege de brede basis vooral geschikt voor docenten die minder bekend zijn met deze materie en kan worden gezien als 'vertrekpunt' voor verdere ontwikkeling op dit onderwerp.

Webinar | [Peer-feedback en Online binding](#) | SURF

In dit webinar van SURF gaan verschillende sprekers (Renée Filius, Rianne Poot en Karlijn Gielen) in op peerfeedback en online binding van studenten. Renée Filius bespreekt de bevindingen uit haar proefschrift *Peer feedback to promote deep learning in online education; unraveling the process*¹⁴ (2019), en geeft daarbij waardevolle handvatten voor de inrichting van peer feedbackopdrachten. Rianne Poot vervolgt met een overzicht van het project *Diep leren door Online Peerfeedback* dat binnen de Universiteit Utrecht heeft plaatsgevonden, en vertelt over de implementatie, de *lessons learned* en de gebruikte middelen. Tot slot beschrijft Karlijn Gielen de inzet van peer-feedback binnen haar cursus, en bespreekt zij waardevolle tips en ervaringen die ze daarbij heeft opgedaan.

Het webinar biedt een breed overzicht voor docenten die praktisch aan de slag willen gaan met online binding, en daarbij specifiek gebruik willen maken van peer-feedback.

Website | [Ontwerp van online onderwijs](#) | Hogeschool van Rotterdam

Deze website van de Hogeschool van Rotterdam biedt waardevolle aanknopingspunten voor docenten die aan de slag gaan met onderwijsontwerp binnen een online context. Het geheel biedt goede tips en praktische voorbeelden. Specifiek interessant voor dit thema is het voorbeeld Lesopzet SLC/PI - binding, autonomie en competentie, onder het hoofdstuk 'De rol van de SLC-er in online onderwijs'. De website is geschikt voor docenten die praktisch aan de slag willen gaan met het operationaliseren van motiverende factoren in hun onderwijsontwerp, en daarbij behoefte hebben aan voorbeelden.

Thema D | Engagement 2: Werkvormen en leeractiviteiten

Doel

De docent is in staat om tot een beredeneerd blended onderwijsontwerp te komen en bijbehorende materialen, activiteiten en werkvormen te ontwikkelen.

- De docent kiest didactiek, werkvormen en activiteiten passend bij de leerdoelen van het te ontwerpen onderwijs.

Inhoud

Digitale technologie wordt steeds vaker ingezet om informatie over te brengen, studenten met elkaar in contact te laten komen, of om het leren buiten de fysieke context van het klaslokaal mogelijk te maken. Het blijkt in de praktijk echter vaak een uitdaging te zijn om studenten actief te betrekken in deze digitale leeromgevingen. Hun betrokkenheid is van groot belang, omdat onderzoek heeft aangetoond dat dit sterk verband houdt met leerprestaties, doorzettingsvermogen, tevredenheid en een gevoel van saamhorigheid onder studenten¹⁵. Blended onderwijs biedt mogelijkheden om de betrokkenheid van studenten zowel online als offline te vergroten, mits het op een effectieve manier wordt ingezet bij het ontwerpen van een cursus¹⁶.

Studentbetrokkenheid (in de literatuur aangeduid met 'engagement') uit zich op verschillende manieren¹⁰. Zo zijn er bepaalde gedragskenmerken die betrokkenheid aantonen: de student let op, werkt geconcentreerd, zet zich flink in en houdt een activiteit lang vol. Emotionele betrokkenheid uit zich in interesse, nieuwsgierigheid en enthousiasme bij de student. Cognitieve betrokkenheid ontstaat door het gebruik van leerstrategieën, gericht doorvragen en zelfregulerende strategieën (zoals het maken van een planning). Tot slot is er ook nog *agentic engagement*: een vorm van betrokkenheid waarbij studenten proactief en constructief bijdragen aan een (gezamenlijke) leeractiviteit, bijvoorbeeld door input te leveren, suggesties te doen, of actief vragen te stellen. Met name deze agentic engagement is zeer relevant voor blended onderwijs. Deze vorm van betrokkenheid kan gestimuleerd worden door gebruik te maken van activerende werkvormen.

Dit thema richt zich voornamelijk op de digitale kant van blended onderwijs en maakt de docenten wegwijs in de verschillende tools en mogelijkheden die zij tot hun beschikking hebben om de actieve betrokkenheid van hun studenten (reeds besproken in thema D) te vergroten.

Bronnen

De volgende bronnen kunnen ter inspiratie en ondersteuning dienen tijdens dit thema:

Video's | [ExCEL-leer in afstandsonderwijs](#) | Expertisecentrum voor effectief leren (Thomas More)

Op deze website worden verschillende video's van webinars (zgn. Kennisclips) gepresenteerd waarbij activerende didactiek centraal staat. Deze kennisclips gaan over het activeren van relevante voorkennis, het integreren van goede voorbeelden, het checken of iedereen in de klas kan meekomen, en het geven van feedback die studenten aan het denken zet. De inhoud van de kennisclips is gebaseerd op het boek 'Wijze lessen: 12 bouwstenen voor effectieve didactiek', maar richt zich specifiek op afstandsonderwijs.

Website | [Today's Teaching Tools](#) | Irene van der Spoel

Deze website bevat een handig overzicht met inspiratie voor verschillende werkvormen en leeractiviteiten bij online onderwijs. Dit is onder andere gericht op online interactie, samenwerkend leren, en het behouden van de energie tijdens online leren. De verschillende kaarten bieden suggesties om over na te denken bij het onderwijsontwerp, maar kunnen ook als input voor een dialoog gebruikt worden. Daarnaast bevat de website een uitgebreide lijst met (gratis) tools die ingezet kunnen worden bij verschillende online werkvormen, zoals quizen, presentaties, video's, brainstormsessies, of samenwerking met andere studenten.

Publicatie | [Het digitale werkvormenboek](#) | Universiteit Utrecht

Dit werkvormenboek, gemaakt door studenten van de masteropleiding Social, Health and Organisational Psychology aan de universiteit Utrecht, biedt veel aanknopingspunten voor het inrichten van online onderwijs. De vijf 'digitale uitdagingen' die centraal staan, hebben te maken met activerende didactiek en gaan in op 1) energie opwekken, 2) actief kennis verwerven, 3) groepsge-sprekken leiden, 4) persoonlijk contact leggen en 5) subgroepen vormen. Het boek gaat in op vijftien verschillende werkvormen die gekoppeld zijn aan deze uitdagingen. Ook wordt er een handig overzicht gegeven van tools die kunnen helpen bij het uitvoeren van deze werkvormen. Let wel: dit werkboek is voornamelijk gericht op de digitale kant van blended onderwijs.

Voorbeeldliteratuur | Hoe kan studentbetrokkenheid vergroot worden?

Onderstaand artikel illustreert hoe de betrokkenheid van studenten effectief gestimuleerd kan worden bij een blended onderwijsontwerp. Dit artikel is bedoeld ter inspiratie voor docenten die geïnteresseerd zijn in studentbetrokkenheid en voorbeelden uit een internationale context.

- Serrano, D. R., Dea-Ayuela, M. A., Gonzalez-Burgos, E., Serrano-Gil, A., & Lalatsa, A. (2019). [Technology-enhanced learning in higher education: How to enhance student engagement through blended learning](#). *European Journal of Education*, 54(2), 273-286.

Fase 3: Uitvoering & evaluatie

Het is zeer wenselijk dat de docenten van de PLG voorafgaand aan thema E hun onderwijsontwerp of een deel daarvan hebben uitgevoerd in de praktijk.

Thema E | Hoe vergaat het je in de praktijk?

Doel

De docent is in staat om het blended onderwijsontwerp uit te voeren en (tussentijds) te evalueren.

- De docent evalueert het blended onderwijsontwerp met behulp van een passende methodiek.
- De docent gaat in dialoog met collega's en studenten over hun ervaringen met het (her)ontworpen onderwijs.
- De docent doet voorstellen voor verbetering van het blended onderwijsontwerp.

Inhoud

De implementatie en evaluatie zijn in het cyclisch onderwijsontwerp een belangrijke stap. Nu de eerste ervaringen zijn opgedaan in de praktijk, gaat fase 3 in op hoe het je vergaat in de praktijk. Daarbij ligt de focus in dit thema op de ervaringen van docenten zelf, hun collega's en studenten. Dit kan onderzocht worden door het voeren van een dialoog. Het is hiervoor belangrijk dat docenten zich openstellen. Dit vraagt om¹⁷ bereidheid om te luisteren en vragen te stellen, oordelen en eigen aannames uit te stellen, veronderstellingen en ideeën te willen onderzoeken, niet te fixeren op oplossingen en de tijd te nemen en geven aan jezelf en anderen¹⁸.

Dit thema geeft de suggestie om de dialoog te voeren met de methodiek van Appreciative Inquiry¹⁹ omdat deze waarderende methode de docenten inzicht kan geven in wat zij belangrijk vinden in het ontwerpen en uitvoeren van blended onderwijs, wat ze in hun toekomstige ontwerp willen behouden en wat ze willen herontwerpen. Er zijn echter bij de bronnen ook suggesties voor andere methodieken gegeven. Op [deze website](#) vind je alvast een hele korte beschrijving van de werkvorm, in de bronnen staat aanvullende informatie.

Naast deze dialoog is het ook interessant om te onderzoeken wat de impact van het ontworpen onderwijs is op de kwaliteit. De ervaringen van docenten en studenten staan dan minder centraal, maar dan gaat het meer over de resultaten. Thema G gaat hier verder op in.

Bronnen

De volgende bronnen kunnen ter inspiratie en ondersteuning dienen tijdens dit thema:

Online reader | [Verfrissende ontmoetingen, hoe je meer kunt halen uit gesprekken op school](#) | Ruud de Moor Centrum - Open Universiteit
In deze reader vindt je achtergrondinformatie over het belang van dialoog in het onderwijs. Het waarom, hoe en wat van de dialoog wordt uiteengezet en er staan goede handreikingen in voor het voeren van gesprekken aan de hand van een aantal tools.

Website | [Appreciative inquiry](#) | David Cooperrider

Interview | [Appreciative inquiry](#) | David Cooperrider

Handboek | Cooperrider, D.L., Whitney, D., Stavros, J, M. (2008) Appreciative inquiry handbook for leaders in change. San Francisco, CA: Berrett-Koehler.
Op de website vind je informatie over wat appreciative inquiry is in relatie tot organisatieontwikkeling. Het biedt basisinformatie over de methodiek en het geeft een uitleg per fase. In het interview met David Cooperrider legt hij uit wat de kern van de methodiek is. Het handboek gaat uitgebreider in op de methodiek van appreciative inquiry.

Boek | Steeneveld, M. (2020) Appreciative Inquiry, Waarderende werkvormen voor trainers, teamcoaches en veranderaars. Amsterdam: Boom Uitgevers. In het eerste deel van het boek staat de methodiek uitvoerig toegelicht. Het tweede deel bevat een beschrijving van 39 werkvormen om in te zetten in de praktijk.

Website | [Socratische gespreksvoering](#) | Marlou van Paridon

Deze website geeft informatie over een andere interessante methodiek om de dialoog met collega's aan te gaan over de ervaringen met het onderwijsontwerp. Het is een open gespreksvorm waarin docenten gezamenlijk onderzoeken wat er leeft, hieraan duiding geven en gedachten aanscherpen. Op de website staat ook een handige checklist voor een gesprek.

Website | [Intervisiemethodes](#) | Kessels en Smit

Indien bovenstaande vormen minder aanspreken, dan geeft deze bron nog zes alternatieve intervisiemethodes voor een dialoog met collega's.

Thema F | Onderwijskwaliteit en evaluatie

Doel

De docent is in staat om het blended onderwijsontwerp uit te voeren en (tussentijds) te evalueren.

- De docent evalueert het blended onderwijsontwerp aan de hand van relevante kwaliteitscriteria.
- De docent evalueert het blended onderwijsontwerp met behulp van een passende methodiek.
- De docent doet voorstellen voor verbetering van het blended onderwijsontwerp.

Inhoud

Hoe weten we of we tot de juiste blend zijn gekomen? Hoe kunnen we de kwaliteit van het onderwijs garanderen? Dit laatste thema gaat over de evaluatie van de kwaliteit van het blended onderwijs. Evaluatie doe je namelijk om de kwaliteit van het blended onderwijs te achterhalen en in een volgend ontwerp te verbeteren. Je evalueert aan de hand van relevante kwaliteitscriteria, zoals:

- Relevantie: het onderwijsontwerp voorziet in de behoefte en is gebaseerd op recente inzichten
- Consistentie: het onderwijsontwerp zit logisch in elkaar en er is constructieve alignment
- Bruikbaarheid: het onderwijsontwerp is bruikbaar in de situatie waarvoor het is bedoeld
- Effectiviteit: Werken met het onderwijsontwerp leidt tot gewenste resultaten.

Het thema over onderwijskwaliteit en evaluatie is als laatste ingedeeld, maar evalueren is belangrijk tijdens het hele ontwerpproces. Zo zal het accent bij de start liggen op de vergroting van relevantie en consistentie. Later zal het accent verschuiven naar het vergroten van de bruikbaarheid en effectiviteit. Afhankelijk van de relevantie kwaliteitscriteria kies je één of meerdere evaluatiemethoden. Denk aan een screening of focusgroepen. Bij elk van deze evaluatiemethoden zijn verschillende instrumenten geschikt, zoals een vragenlijst, observatie of interview.

Bronnen

De volgende bronnen kunnen ter inspiratie en ondersteuning dienen tijdens dit thema:

Website | [Curriculumevaluatie](#) | Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO)

De Nederlandstalige website van SLO beschrijft vier evaluatiecriteria (relevantie, consistentie, bruikbaarheid en effectiviteit) en verschillende evaluatiemethoden. Het [filmpje](#) (1.47 minuut) geeft hiervan een overzicht. Via het menu '[instructies](#)' kun je meer lezen en voorbeelden van evaluatiemethoden bekijken. De website is geschikt voor docenten die op een laagdrempelige manier meer willen weten over het evalueren van hun (blended) onderwijsontwerp.

Taakhulp | [Curriculumevaluatie](#) | Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO)

Met deze taakhulp krijg je ondersteuning bij alle stappen van een evaluatie: het plannen, uitvoeren, beoordelen en uitzetten van vervolgstappen. Je vindt onder andere voorbeeldinstrumenten (zoals vragenlijsten en observatieschema's) en uitleg hoe je evaluatieactiviteiten uitvoert (interviewen, observeren, logboek bijhouden, etc).

De website is geschikt voor docenten die snel en concreet aan de slag willen met het evalueren van hun blended onderwijsontwerp.

Boek | [Evaluation 2nd edition](#) | Carol H. Weiss

Dit Engelstalige boek geeft een overzicht van alles wat aan evaluatie raakt. Denk aan een definitie, evaluatiedoelen, het opstellen van een planning, mogelijke rollen van evaluatoren, de ontwikkeling van instrumenten, het verzamelen, analyseren en rapporteren van data en ethische aspecten. Dit boek is geschikt voor docenten met en zonder ervaring in evalueren, die op een toegankelijke manier een volledig beeld willen krijgen van het thema.

Voorbeeldliteratuur | [Evaluatie blended onderwijsontwerp](#)

Onderstaande artikelen illustreren hoe de evaluatie van een blended onderwijsontwerp is vormgegeven en gerapporteerd. De artikelen zijn bedoeld ter inspiratie voor docenten die geïnteresseerd zijn in evaluatie-instrumenten en methodes voor specifiek blended onderwijsontwerp.

- Harding, A., Kaczynski, D., Wood, L. (2005). [Evaluation of blended learning: analysis of qualitative data](#).
- Hubackova, S., & Semradova, I. (2016). [Evaluation of blended learning](#). *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 217, 551-557.

Referenties

1. Van den Berg, E., & Kouwenhoven, W. (2008). Ontwerponderzoek in vogelvlucht. *Tijdschrift voor lerarenopleiders*, 29(4), 20-26. Geraadpleegd via research.utwente.nl/en/publications/ontwerponderzoek-in-vogelvlucht
2. Smith, P. L., & Ragan, T. J. (2005). *Instructional design* (3rd ed.). Hoboken, NJ: Wiley.
3. Branch, R. M. (2009). *Instructional design: The ADDIE approach* (Vol. 722). New York, NY: Springer.
4. Salmon, G., & Wright, P. (2014). Transforming future teaching through 'Carpe Diem' learning design. *Education Sciences*, 4(1), 52-63. doi.org/10.3390/educsci4010052
5. Young, C., & Perović, N. (2016). Rapid and creative course design: as easy as ABC. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 228, 390-395. doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.07.058
6. Saxion ICT&O (n.d.). *Shuffle Onderwijs-ontwerp methodiek*. Geraadpleegd via: www.saxion.nl/binaries/content/assets/over-saxion/organisatie/icto/shuffle-v3.0_saxion-icto.pdf
7. Biggs, J. (1996). Enhancing teaching through constructive alignment. *Higher Education*, 32(3), 347-364. doi.org/10.1007/BF00138871
8. Biggs, J. (2014). Constructive alignment in university teaching. *HERDSA Review of Higher Education*, 1, 5-22. www.herdsa.org.au/herdsa-review-higher-education-vol-1/5-22
9. Garrison, D. R., & Vaughan, N. D. (2008). *Blended learning in higher education: Framework, principles, and guidelines*. San Francisco, CA: Wiley.
10. Reeve, J. (2012). A self-determination theory perspective on student engagement. In S. L. Christenson, A. L. Reschly, & C. Wylie (Eds.), *Handbook of research on student engagement* (pp. 149-172). Boston, MA: Springer.
11. Wigfield, A., & Eccles, J. S. (2000). Expectancy-value theory of achievement motivation. *Contemporary Educational Psychology*, 25(1), 68-81. doi.org/10.1006/ceps.1999.1015
12. Csikszentmihalyi, M., & Rathunde, K. (1993). The measurement of flow in everyday life: Toward a theory of emergent motivation. In J. E. Jacobs (Ed.), *Nebraska Symposium on Motivation* (pp. 57-97). Lincoln, NE: University of Nebraska Press.
13. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2008). Self-determination theory: A macro-theory of human motivation, development, and health. *Canadian Psychology/Psychologie canadienne*, 49, 182-185. doi.org/10.1037/a0012801
14. Filius, R. M. (2019). *Peer feedback to promote deep learning in online education: Unraveling the process* (Doctoral dissertation). Utrecht: Utrecht University.
15. Halverson, L. R., & Graham, C. R. (2019). Learner engagement in blended learning environments: A conceptual framework. *Online Learning*, 23(2), 145-178. doi.org/10.24059/olj.v23i2.1481
16. Serrano, D. R., Dea-Ayuela, M. A., Gonzalez-Burgos, E., Serrano-Gil, A., & Lalatsa, A. (2019). Technology-enhanced learning in higher education; How to enhance student engagement through blended learning. *European Journal of Education*, 54(2), 273-286. doi.org/10.1111/ejed.12330
17. Kessels, J., Boers, E., & Mostert, P. (2002). *Vrije ruimte: Filosoferen in organisaties*. Amsterdam, Nederland: Boom.
18. Spruyt, M., Verdonshot, S., & Dresen, M. (2011). *Verfrissende ontmoetingen Hoe je meer kunt halen uit gesprekken op school*. Heerlen: Ruud de Moor Centrum, Open Universiteit.
19. Cooperrider, D.L., Whitney, D., Stavros, J, M. (2008). *Appreciative inquiry handbook for leaders in change*. San Francisco, CA: Berrett-Koehler.
20. Reigeluth, C. M., & An, Y. (2021). *Merging the instructional design process with learner-centered theory: The holistic 4D model*. New York, NY: Routledge.
21. Steeneveld, M. (2020). *Appreciative inquiry. Waarderende werkvormen voor trainers, teamcoaches en veranderaars*. Amsterdam: Boom.
22. Harding, A., Kaczynski, D., & Wood, L. (2005). *Evaluation of blended learning: analysis of qualitative data*. openjournals.library.sydney.edu.au/index.php/IISME/article/view/6436
23. Hubackova, S., & Semradova, I. (2016). Evaluation of blended learning. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 217(5), 551-557. doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.02.044
24. Clarke, R. C., & Mayer, R. E. (2016). *E-learning and the science of instruction. Proven guidelines for consumers and designers of multimedia learning* (4th ed.). Hoboken, NJ: Wiley.

Het Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT is een vierjarig programma van SURF, Vereniging Hogescholen en de VSNU dat inzet op het samenbrengen van initiatieven, kennis en ervaringen en snel en concreet aan de slag gaan met kansen voor het hoger onderwijs. Dit gebeurt in acht verschillende 'zones'. In de versnellingszone Docentprofessionalisering werken 18 instellingen aan de hand van vijf thema's aan de facilitering en professionalisering van docenten in hbo en wo.

Meer informatie en onze publicaties vind je op
www.versnellingsplan.nl